

SZABÓ ATTILA

Az önkormányzatok szerepe az EU értékeinek megvédésében egy autokratizálódó tagállamban

*The Role of Local Governments in Defending EU
Values in an Increasingly Autocratic Member State*

SZERZŐ:

SZABÓ ATTILA, PhD, jogsegélyszolgálat koordinátor, Társaság a Szabadságjogokért, szattila85@gmail.com

JEL kód: H79, K39

Kulcsszavak: önkormányzatok • EU • jogállamiság • európai értékek

Absztrakt: A tanulmány középpontjában annak vizsgálata áll, hogy az önkormányzatok – különösen a magyarországi környezetben – milyen szerepet tölthetnek be az Európai Unió alapértékeinek védelmében, amikor azokat a tagállami kormányzati intézkedések veszélyeztetik. Részletesen bemutatásra kerül az EU, a tagállamok és az önkormányzatok közötti viszonyrendszer, valamint az az érv, hogy bár az uniós intézményrendszer elsősorban a nemzetállamokra épül, a helyi önkormányzatok a demokrácia első vonalbeli szereplőiként joggal, sőt kötelességszerűen léphetnek fel az uniós értékek mellett. Magyarország példája azt is szemlélteti, hogy az EUSZ 2. cikkére való hivatkozás nem csupán politikai, hanem jogilag is megalapozott álláspont lehet. A tanulmány kísérletet tesz az önkormányzatok által alkalmazható eszközök rendszerezésére: a lobbizás, a hatáskörök átvétele, a peres eljárások, az engedetlenség, a kommunikáció, valamint a transznacionális és hazai koalícióépítés egyaránt ide sorolható. E megközelítés célja nem az egyes eszközök részletes vizsgálata, hanem egy strukturált keretrendszer kialakítása, amely a jövőbeni kutatások kiindulópontjaként szolgálhat. A tanulmány kitér a cselekvés kockázataira is: autoriter környezetben a hatalommal való szembenállás retorziókat vonhat maga után, ugyanakkor a tétlenség a demokratikus intézmények és az uniós értékek további erőzóját kockáztatja. Ezért hangsúlyt kapnak a kockázatsökken-

tő stratégiák, például nemzetközi és civil szövetségek építése. Az önkormányzatok nemcsak lehetőséggel, hanem felelősséggel is rendelkeznek az uniós értékek védelmében, ezért minden magyar település számára indokolt mérlegelni, miként járulhat hozzá e célhoz.

AUTHOR:

ATTILA SZABÓ, PhD, lawyer, head of legal aid service, Hungarian Civil Liberties Union, szattila85@gmail.com

JEL code: H79, K39

Keywords: local governments • EU • rule of law • European values

Abstract: *The study focuses on examining the role that local governments – particularly in the Hungarian context – can play in protecting the fundamental values of the European Union when these are threatened by measures taken by national governments. It provides a detailed overview of the relationship between the EU, member states, and local governments, as well as the argument that although the EU institutional system is primarily based on nation states, local governments, as frontline actors of democracy, have the right and indeed the duty to act in defense of EU values. The example of Hungary also illustrates that invoking Article 2 TEU can be a position that is not only politically but also legally sound. The study attempts to systematize the tools that local governments can use: lobbying, taking over powers, litigation, disobedience, communication, and transnational and domestic coalition building can all be included here. The aim of this approach is not to examine each tool in detail, but to develop a structured framework that can serve as a starting point for future research. The study also addresses the risks of taking action: in an authoritarian environment, opposition to power can lead to retaliation, while inaction risks further erosion of democratic institutions and EU values. Therefore, risk mitigation strategies, such as building international and civil alliances, are emphasized. Local governments have not only the opportunity but also the responsibility to protect EU values, so it is reasonable for every Hungarian municipality to consider how it can contribute to this goal.*

BEVEZETÉS

Sok szó esett már a demokratikus erózió problémájáról és annak az uniós értékekkel való kapcsolatáról (Kochenov – Bárd, 2018; Tóth, 2024; Safjan, 2024). Rengeteg kutatás, vita és jogi eljárás összpontosít az uniós értékek érvényesítésének klasszikus módjaira is, de nagyon kevés munka foglalkozott azzal, hogy milyen mozgástere van a helyi önkormányzatoknak e tekintetben. Olyan munka pedig ismereteim szerint nincsen, amely gyakorlatiasan közelítené meg ezt a kérdést. Fontos megjegyezni azt is, hogy ez a kérdés szorosan

kapcsolódik a jogállamisághoz, mivel a demokrácia és a demokratikus értékek hosszútávú hiánya egyértelműen erodálja azt (Skóra – Albrecht, 2024). A jogállamiság pedig hat az önkormányzatok működésére is.

Szükséges tehát egy elméletileg megalapozott, de alapvetően gyakorlatias útmutató elkészítése az önkormányzatok számára, hiszen jól látható az is, hogy Magyarországon számos önkormányzat próbál ellenállni az Európai Unió alapértékeit sértő kormányzati intézkedéseknek és gyakorlatoknak. Gyakorlati megoldás alatt olyan jogi és nem jogi megoldásokat értek, amelyek segítik az uniós tagállamokban az önkormányzatokat abban, hogy az uniós jogra és értékekre támaszkodva szálljanak szembe az Unió értékeit tiszteletben nem tartó tagállamok központi kormányzataival.

A tanulmányomban ezért azt vizsgálom, milyen jogi és egyéb (például érdekérvényesítő vagy kommunikációs) lehetőségek állnak az uniós önkormányzatok rendelkezésére, amikor a tagállamok nem tartják tiszteletben az Európai Unióról Szóló Szerződés (továbbiakban: EUSZ) 2. cikke szerinti uniós alapértékeket, amelyeket a dolgozatomban részletesen ismertetek.

Alapvető hipotézisem, hogy az önkormányzatok, a demokrácia első vonalában képesek és motiváltak is lehetnek az uniós jog és értékek betartása érdekében fellépni. Igaz, hogy nem minden, az önkormányzatokat érő jogsérelem vagy demokratikus deficit kapcsolódik az uniós joghoz, de számos esetben még így is van mozgástér az EUSZ-ben biztosított jogok és értékek védelmére.

A dolgozatomban a már meglévő szakirodalom alapján megvizsgálom, hogy a helyi önkormányzatok hogyan hivatkozhatnak az uniós értékeinek védelme érdekében az uniós jogra a bemutatott helyzetben. Ehhez nagyvonalakban azt is ismertetem, milyen háromoldalú kapcsolat van az EU, a tagállamok és az önkormányzatok között (Guderjan – Verhelst, 2021). Vizsgálódásomban az uniós értékektől való tagállami eltérésekkel szembeni lehetséges önkormányzati fellépéseket tekintem át, Magyarország jelenlegi helyzetét használva esettanulmányként. A szakirodalom bemutatása kiterjed az EUSZ 2. cikk tartalmára (Kellerbauer et al., 2024; Scheppele et al., 2020) is.

A bemutatandó magyar helyzet rávilágít a tagállami intézkedések és az uniós értékek közötti feszültségre, amelyet az EU, a tagállam és az önkormányzat hármasság kapcsolatán keresztül elemzünk. Kutatásom innentől a magyar városok helyzetére összpontosít, minek bemutatásához a Bizottság és a nem kormányzati szervezetek (továbbiakban: NGO) jelentéseire (European Commission, 2024; Liberties, 2024) támaszkodom.

Az uniós értékekkel, az uniós tagállamok háromoldalú önkormányzati rendszerével és a demokratikus erózióval kapcsolatos elméleti és gyakorlati keretből kiindulva a kutatás több lehetséges önkormányzati cselekvési lehetőséget azonosít. Különösen fontosnak tartom e tekintetben az Európai Bizottság és a Régiók Európai Bizottsága felé irányuló lehetséges érdekérvényesítő tevékenységeket, az önkormányzatok közötti, arra irányuló együttműködés előmozdítását, hogy felerősítsék hangjukat és kollektív nyomást gyakoroljanak a központi kormányzatra. Az összeállítandó eszköztárban azonban szerepel még sok más eszköz is. Ez az eszköztár terjedelmi okokból kifejezetten áttekinthető, rendszerszemléletű kíván maradni. Ebből fakadóan egyik eszközt sem dolgozza ki részletekbe menően. E helyett inkább arra törekszik, hogy megmutassa, az EUSZ 2. cikkében foglalt értékeket számos, összehangolható és egymással összefüggő, összhangba hozható eszközzel védhetik meg az

önkormányzatok a tagállamok antidemokratikus, autokratikus törekvéseivel szemben. Röviden arra is kitérek, hogyan kapcsolódik ez az érvelés a Magyarország által 1994-ben aláírt Helyi Önkormányzatok Európai Chartájáról szóló egyezményhez¹ (továbbiakban: Charta).

A dolgozatban önkormányzatokról beszélek, de a példáim jellemzően Budapest fókuszúak, illetve néhány szempontból lengyelországi eseményekhez kapcsolódnak. Ennek a látszólagos ellentmondásnak az oka egyrészt, hogy – feltehetőleg politikai, szociológiai okokból – Budapesten kívüli önkormányzatok kevés esetben tudtak fellépni a központi hatalommal szemben. Másrészt, hogy Magyarországon kívül a demokratikus értékek devalválódása eddig még csak Lengyelországban volt megfigyelhető az EU-ban. Emiatt korlátozottak a példáim, de a következtetéseim általánosak: minden települési önkormányzat tehet azért az EU-ban, hogy az EU értékei mellett és így az autokratizálódás ellen fellépjen. Természetesen ereje, politikai cselekvési tere ehhez elsősorban városoknak lesz, de az üzenet, a jogi-intézményes megközelítés általános.

Az önkormányzatok részéről megtett kiállítás, a cselekvés természetesen politikai kockázatokkal jár egy autoriter államban. A tétlenség azonban veszélyesebb lehet. Az önkormányzatoknak gondosan mérlegelniük kell a lépéseik lehetséges következményeit, és kockázatsökkentő stratégiákat kell kidolgozniuk, esetleg más (uniós) városokkal és uniós szervezetekkel, a civil társadalommal és a stratégiai kommunikációval kötött szövetségek révén. Ehhez is szempontokat adok a szövegben. A dolgozatot a következtetések levonásával és az ajánlásaimmal zárom.

EU – TAGÁLLAM – ÖNKORMÁNYZAT: EGY HÁRMAS VISZONYRENDSZER ÉS AZ EU ÉRTÉKEI

Az EU elődje, az Európai Szén- és Acélközösség 1951-es megalapítása óta arra törekszik, hogy a részes államok, tagállamok között létrehozzon egy olyan szerződésben szabályozott, kiegyensúlyozott kapcsolatokon keresztül koordinált együttműködést, amely biztosítja Európa gazdasági prosperitását és a kontinens tartós békéjét. Ennek a kapcsolatrendszernek 1951 óta az államok, a nemzetállamok vannak a fókuszában (Milward, 2000). Az államok vesznek részt az együttműködésben, ők kötötték meg az alapító szerződéseket és ők módosították ezt. A paradigma lényege, hogy az államok működnek együtt.²

Az európai együttműködés történetében azonban nem mindig az államok játszották a vezető szerepet. Korábban, máshol már bemutattam, hogy a szuverenitás gyökerei Európában valójában nem az államokhoz, hanem a városokhoz kötődnek. Ez a tradicionálisabb paradigma csak később változott meg (Szabó, 2021a). Az államok jelentősége tehát az Unión belül egyelőre megkérdőjelezhetetlennek tűnik, de e státuszuk koránt sem öröktől való. Azt is érdemes leszögezni, hogy a nemzetállamok elsődleges szerepe mellett az EU és a polgárok viszonya önállóan is létezik és az EU Bíróságának erre irányuló jogfejlesztő tevékenysége hatására erősödik.³ A tagállami polgárok uniós polgárok is és ennek jogi következményei vannak. Az EU tehát nem csak a tagállamokhoz kapcsolódik, hanem a polgárokhoz is. Kérdéses azonban, hogy mennyiben kapcsolódik az önkormányzatokhoz is.

A fentebb hivatkozott szövegemben a mellett érvelek, hogy „a városok gazdasági és társadalmi szempontból egyre fontosabbá válnak majd Európában. Mély történelmi háttér-

rel is rendelkeznek ahhoz, hogy egyre nagyobb hatalmat követeljenek maguknak.” (Szabó, 2021a).

Tehát elméletileg nincsen kizárva, hogy az Unió elmozdulhat a nemzetállam-centrikus megközelítés felől a város-centrikus megközelítés felé. Jelenleg azonban a fő struktúrák még az államokra épülnek. Így van ez annak ellenére, hogy a nemzetállamok nem minden esetben a legmegbízhatóbb partnerek az EU által elfogadott és meghatározott közös értékek képviselőiben.

Az EUSZ 2. cikke szerint az Unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értékein alapul. Ezek az értékek közősek a tagállamokban, a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társadalmában.

Klamert és Kochenov azt emelik ki a 2. cikkben foglalt értékek kapcsán (Kochenov – Klamert, 2019), hogy az Európai Bíróság szerint „[az EU] jogi struktúrája azon az alapvető előfeltevésen alapul, hogy minden egyes tagállam osztozik az összes többi tagállammal, és elismeri, hogy osztoznak vele közös értékrendben, amelyre az EUSZ 2. cikkében foglaltak szerint az EU épül”. Az EUSZ 2. cikkének értékei tehát az EU jogrendjének „érinthetetlen magját” alkotják. A szerzőpáros szerint az integráció csak a jogállamiságot és az emberi jogok védelmét tiszteletben tartó demokratikus európai államok előtt áll nyitva. A szerzők arra is rámutatnak, hogy az unió értékei részletesebb kifejezést nyertek már az 1993-ban megfogalmazott, úgynevezett koppenhágai csatlakozási kritériumokban is, amelyek célja az addig nem lért elvek „exportálása” volt a közép- és kelet-európai tagjelölt országokba.⁴

Látható tehát, hogy az egyik alapszerződés is úgy fogalmaz, hogy a felsorolt értékek közősek a tagállamokban. Ráadásul, ahogyan a hivatkozott szerzők kimutatták, ez nem is gyökértelen az unióban. A dolgozatom alapkérdése azonban, hogy mit tehetnek a városok, ha egy vagy több tagállami kormány elkezd távolodni ezektől az értékektől. Pontosabban, mit tehetnek ezek a városok, ha az alapszerződésben nevesített és nem nevesített európai értékeket szeretnének megőrizni a tagállami törekvésekkel szemben.⁵

Gyakorlatilag köztudomású, hogy Magyarországon (és korábban Lengyelországon) egyértelműen elkezdett távolodni az EUSZ 2. cikkében rögzített értékektől.⁶ Az ehhez kapcsolódó uniós eljárások azonban nem fednek le minden jelentős kérdést, ami az önkormányzatok, a városok szempontjából közvetlenül releváns lehet, hiszen, ahogyan a civil szervezetek által elkészített, úgynevezett jogállamiság árnyékjelentés (Amnesty International, 2025) is bemutatja, az eljárásokban tematizált problémák egy jó része egyelőre főleg az igazságügyi rendszerre, a korrupcióellenes-intézkedésekre, a sajtószabadságra és médiapluralizmusra vonatkozik. A Bizottság 2024-es jogállamiság jelentése például mindössze egyszer említi az önkormányzatokat, mégpedig azzal kapcsolatban, hogy fokozottan ki lehetnek téve a korrupciós kockázatoknak. Ez persze nem véletlen, hiszen sem a területszervezés, sem a közigazgatás nem tartozik sem az EU kizárólagos, sem a megosztott hatáskörei közé.⁷

Független és erős helyi közösségek nélkül azonban nincs demokrácia és így nincs jogállam sem. Ez pedig azt jelenti, hogy az önkormányzatiság (Szabó, 2021c), de akár az emberi jogok vagy a tolerancia korlátozása is sérti az EUSZ 2. cikkét. Ráadásul ezek az értékek olyan nemzetközi jogi forrásokon is alapszanak, amelyeket az Unió intézményei nem csak elfogadnak, hanem rendszeresen hivatkoznak is. A dolgozat további részében ebben, a szé-

lesebb értelemben vizsgálom az EU értékeinek védelmét. Azt vizsgálom tehát, hogy mit kell tenniük az önkormányzatoknak, városoknak az EUSZ 2. cikkében foglalt értékek minél teljesebb megvalósulása érdekében akkor, amikor ezeket a tagállami kormányzat megpróbálja jogellenesen korlátozni.

Magyarországon a központi kormányzat és Budapest főváros között meglévő konfliktusra számos újságcikk és elemzés rámutat. Tosics Iván jól összegzi ezek lényegét, és programot is ad a megoldáshoz: „ilyen körülmények között Budapestnek innovatív módokat kell keresnie a központi állammal szembeni ellenállásra” (Tosics, 2023). Dolgozatomban annyit teszek ehhez hozzá, hogy mindez az EU idézett alapértékei mentén nem pusztán politikai kérdés, hanem jogi kérdés is. Ehhez pedig szorosan kapcsolódik az is, hogy éppen a jogállamisági feltételek nem teljesítése miatt visszatartott EU-s fejlesztési források (Amensty International, 2024) felhasználása érdekében érdemes lehet afelé terelni az EU döntéshozó szerveit, hogy a fejlesztési forrásokat inkább a városok felé irányítsák. Hiszen, érveim szerint, az EU értékeinek védelme egy ilyen helyzetben politikai változás híján elsősorban innen, az önkormányzatok felől várható. Nehezen tartható ugyanis az az álláspont, ami szerint a tagállam EU értéket sértő döntései vagy mulasztásai miatt azoknak a városoknak is el kell esniük a fejlesztési forrásoktól, amelyek kifejezetten tesznek az EUSZ 2. cikkében foglalt értékek megvalósulásáért.⁸

Összességében tehát megállapítható, hogy az EU-tagállam-önkormányzatok háromszögben lehet szerepe az önkormányzatoknak akkor, ha egy tagállam elkezd távolodni az EU értékeitől és ezt ezek nemkívánatosnak, ellenpontozandónak tartják (European Committee of the Regions, 2024). Ebben a küzdelemben pedig hivatkozási alap lehet az EUSZ 2. cikke is.

Természetesen hosszabb távon érdemes lenne azt is megvizsgálni, lehet-e az EU-t úgy alakítani, hogy sokkal inkább építsen az önkormányzatokra, mint ma. Most azonban a dolgozatomban azt vizsgálom meg, hogy a jelen kereteken belül milyen cselekvési lehetőségei vannak az önkormányzatoknak, ha tenni szeretnének a hivatkozott EU értékek megőrzése érdekében.

AZ EUSZ ÉS A CHARTA

Ez előtt azonban röviden arra is ki kell térnünk, hogy az EUSZ 2. cikke összefügg a Chartával és annak végrehajtásával is. A Charta végrehajtását felügyelő Európa Tanács utoljára 2021 februárjában publikálta az egyezmény ellenőrzéséről szóló jelentését. Ennek eredménye hazánkra nézve lehangoló volt és illeszkedik az eddig ebben a tanulmányban felvázolt képbe: az előző, 2013-as jelentésben megfogalmazott ajánlásokat a magyar állam nem fogadta meg, a helyzet pedig bizonyos területeken kifejezetten romlott.

A probléma súlyos, és az önkormányzatiságon is túlmutat. A jelentés arra összpontosít ugyan, hogy Magyarország eleget tesz-e az egyezményben foglaltaknak, de „a jelentéstevők nem tudják megkerülni annak észrevételét, hogy a nemzeti szinten történő demokratikus hanyatlás hatással van a helyi demokráciára is” – fogalmaznak a jelentésben.

Néhány pontot korábban kiemeltem (Szabó, 2021) a jelentésből. Ezek arra mutatnak rá, hogy a lényegében 2010 és 2021 között véghezvitt szélsőséges központosítás milyen óriási

károkat okozott a magyar demokráciának és a demokratikus fejlődés lehetőségének. A korábbi kiemelésem lényegét itt megismétlem.

Az egyezmény (3. cikkének 1. bekezdése) szerint a helyi önkormányzás azt jelenti, hogy a helyi önkormányzatoknak joguk van arra és képesek rá, hogy – a jogszabályi keretek között – a közügyek lényegi részét saját hatáskörükben szabályozzák és igazgassák a helyi lakosság érdekében. Ennek értelmében a kormány vállalt kötelezettsége egyértelmű: minél több jogot és forrást kell biztosítania a helyi közösségeknek.

Az egyezmény (4. cikkének 3. bekezdése) szerint a közfeladatokat elsősorban az állampolgárokhoz legközelebb álló közigazgatási szervnek kell megvalósítania. Ügyenként kell megítélni, hogy mi a megfelelő döntéshozatali szint: nem lehet azt mondani általánosságban, hogy hatékonyabb, ha a központi irányítás részét képező kormányhivatal dönt, mert nem tudjuk, milyen ügyekről van szó és így azt sem, hogy miért is lenne hatékonyabb a centralizált döntéshozatal.

Az egyezmény (4. cikkének 6. bekezdése) előírja, hogy a tervezési és döntéshozatali eljárás során minden olyan ügyben ki kell kérni a helyi önkormányzat véleményét, ami közvetlenül érinti. A kormány viszont nem egyeztet érdemben a döntései előtt a települési önkormányzatokkal – ez a koronavírus-járványhoz kapcsolódóan is megmutatkozott, de már 2019-ben, a jelentés előkészítése során Magyarországra látogató jelentéstevőknek is feltűnt.

A létező egyeztetési mechanizmusok nem hatékonyak, pusztán formalitásként működnek – nincs elég idő és alkalom a különböző ügyek, viták tisztázására. Külön kitér a jelentés arra, hogy a nem kormánypárti vezetőségű települések gyakran válaszokat sem kapnak a kormányzati szervektől a feltett kérdéseikre.

A jelentés leghosszabb része arról szól, hogy a helyi közösségeknek már 2013-ban sem volt elég erőforrásuk ahhoz, hogy az önkormányzást ténylegesen gyakorolni tudják. Ráadásul a legutóbbi jelentés lezárása óta tovább fokozódtak a kormányzati elvonások.

A jelentés rámutat, hogy a források elvonása kiszolgáltatottá tette a helyi önkormányzatokat a kormányzatnak, ebben a helyzetben pedig a kormánypárti vezetőségű városok különalkukkal képesek a felszínen maradni, de a nem kormánypárti vezetőségük nem. A kiszolgáltatottságuk viszont közös.

A Charta és annak végrehajtása az önkormányzás zsinórmértéke az Európa Tanács részes államaiban. A legutolsó jelentés rámutat, hogy Magyarország nem veszi komolyan a Charta szabályait, az önkormányzatiság lényegét. Ez pedig kétféleképpen is kapcsolódik az EUSZ 2. cikkéhez. Az egyik, hogy tartalommal tölti fel annak szabályait. A pluralizmus, a demokrácia és a jogállamiság azt is jelenti, hogy egy aláírt nemzetközi egyezményt, jelen esetben a Chartát jóhiszeműen be kell tartani. Ezt Magyarország elmulasztja és ezzel mind általánosságban, mind pedig a konkrét, önkormányzatiságot korlátozó intézkedéseivel sérti az EUSZ 2. cikkét is. A másik pedig, hogy a Charta megsértése önmagában is ellentétes az EUSZ 2. cikkében rögzített elvekkel, különösen abban az esetben, ha az ezt monitorozó, véleményező szerv álláspontját következetesen figyelmen kívül hagyja a jogalkotó, végrehajtó szerv.

Mindez pedig azt jelenti, hogy az EUSZ 2. cikkére való hivatkozáskor a Charta és az ahhoz kapcsolódó nemzetközi jogi gyakorlat zsinórmértékként felhívható és hivatkozható.

CSELEKVÉSI POTENCIÁL ÉS CSELEKVÉSI LEHETŐSÉGEK

Lackowska és szerzőtársai a most készülõben lévõ munkájukban (Laczowska et al., é. n.) éppen a hatalom központosításának sokféle arcát elemzik, és azt, hogy a városok milyen sokféleképpen lépnek fel ez ellen. A kötetben a szerzõk egy taxonómiát kínálnak egyrészt ahhoz, hogy az elemzõ számba vehesse az érintett városok ellen indítható támadásokat, másrészt pedig, ami a jelen tanulmány szempontjából sokkal fontosabb, az érintett városok reagálási lehetõségeinek osztályozásához. Ez utóbbit kiindulópontnak tekintem ahhoz, hogy a fejezetben ezt követve áttekintsem a lehetõségeket és kiegészítsem ezt a vázat konkrét ötletekkel, példákkal, illetve azzal, hogyan lehet az EUSZ 2. cikkére hivatkozni.

Mielõtt azonban rátérnénk az eszközökre, ki kell térnünk arra, mi is következik az EUSZ 2. cikkébõl. Ehhez az Európai Unió Bíróságának fõtanácsnoka 2025. június 5. napján a C-769/22., Bizottság kontra Magyarország ügyben közzétett indítványát, jogértelmezõ jellegû szövegét használok fel. Fontos megjegyezni, hogy kifejezetten a 2. cikk kiterjesztõ értelmezése mellett szeretnék érvelni. Nem azt állítom tehát, hogy azt jelenleg úgy értelmezi az erre hivatott bíróság, ahogyan azt a dolgozatban kifejtem, hanem azt, hogy a városoknak fel kell építeniük egy most még kiterjesztõnek számító jogértelmezését annak érdekében, hogy meg tudják védeni magukat és az EU értékeit az autokratizálódó tagállamokkal szemben.

A fõtanácsnoki indítvány végkövetkeztetése szerint Magyarország a vizsgált jogszabállyal (ti. az úgynevezett gyermekvédelmi törvény LMBTQ szempontból diszkriminatív normái – Sz. A.) megsértette az EUSZ 2. cikket is.⁹ E szerint tehát EUSZ 2. cikke közvetlenül is sérült az ügyben. Ebbõl következõen tehát azt közvetlenül is alkalmaznia kell a tagállamoknak, így az abban foglaltak tagállami megvalósulásának mikéntje az uniós jog hatálya alá tartozik. Ebbõl az következik, hogy a tagállamoknak mindig, minden intézkedésük kapcsán tekintettel kell lenniük az emberi méltóság, az egyenlõség és az emberi jogok európai mércéire.

Az indítványban a fõtanácsnok, a korábbi EUB gyakorlatra támaszkodva, részletesen értékeli a 2. cikk hivatkozhatóságát és normatív erejét, eloszlatva azon feltevéseket, amelyek szerint a cikk csupán politikai deklaráció lenne. Azaz, az EU értékei nem csak kívánalmak, hanem az Unió tagállamaival szemben jogi elvárások. Ezek mércéjét, megvalósulását vagy annak hiányosságait végsõ soron az Európai Unió Bírósága állapíthatja meg.

Igaznak tekintem tehát a dolgozatot hipotézisét, ami szerint az önkormányzatok bármilyen releváns eljárásban hivatkozhatnak az EUSZ 2. cikkére a saját tagállamukkal szemben.¹⁰ A következõ felsorolás a dolgozat jelzett céljának megfelelõen arra kíván példákat felhozni, hogy melyek lehetnek ezek.

LOBBI

Az önkormányzatok lobbizhatnak, a szakpolitikai javaslatokkal élhetnek vagy az egyes ügyeknek hangot is adhatnak azokban az esetekben, amikor azt észlelik, hogy sérül az EUSZ 2. cikkében foglalt értékrend. Ezzel segíthetnek visszaszerezni a korábbi autonómi-

ájuk szintjét, vagy új kompetenciákat, erőforrásokat szerezni maguknak. Ezek az eszközök előmozdíthatják a decentralizációt is.

Advocacy-nak, lobbinak tekintem azokat a tevékenységeket, amelyek egy adott szervezet (jelen esetben önkormányzat) missziójába illeszkedő cél megvalósításához szükségesek és aminek közvetlen vagy közvetett célja a döntéshozók meggyőzése. Az advocacy eszköztárában beletartozhat egyebek mellett a cselekvés, meggyőzés, felszólalás, kommunikáció, oktatás, képzés (Winikoff – Kirs, 2019), narratíva építés, “naming and shaming” (Szent-Iványi – Timofejevs, 2021). Ami ezeket összeköti, az a taktika, hogy mindez valamilyen konkrét cél elérésére irányul. Lobbizni, advokálni lényegében kétféleképpen lehet. Egyrészt, lehet közvetlenül a célzott entitásnál. Másrészt, lehet olyan köztes szervezetenél, amelytől arra számíthatunk, hogy hatással tud lenni a valójában megcélzott entitásra.

(i) Az önkormányzati ügyekben Magyarországon az EUSZ 2. alapján vagy azt felhasználva a magyar kormányt (esetleg a felelős minisztériumot) lehet arról meggyőzni, hogy az egyes kérdésekben csak olyan megoldás elfogadható, amely ahhoz vezet, hogy az EUSZ 2. cikkében foglalt értékek erősödjenek, ne pedig gyengüljenek. Ezek közül az értékek, célok közül különösen a jogalkotásra vonatkozóan a demokráciát (Bódig, é. n.) (a kisebbségben lévők véleményének figyelembevételét), a jogállamiságot (a kiszámítható, megfelelő felkészülési időt engedő, az egyes szabályozások érintettjeinek véleményét figyelembe vevő jogalkotást) (Gyórfi, 2023) és a pluralizmust (azt az érvet, hogy egy demokráciában egyetlen csoport kezében sem összpontosulhat minden hatalom) lehet előtérbe helyezni. Jogi érvelés mellett természetesen politikai-hatalmi jellegű érvelésre is szükség van: rá kell tudni mutatni, hogy az értékek, jogi normák megsértése következményekkel járhat akár önálló eljárásokban, akár az Európai Unió szervei előtt már folyamatban lévő, a jogállamisághoz kapcsolódó eljárásokban (Czina, 2024), akár pedig más, nemzetközi jogi eljárásokban.

(ii) Természetesen az (i) pontban foglaltaknak akkor van ereje, ha ténylegesen rendelkezésre állnak olyan, a kormányra hatását kifejeteni tudó szervezetek, eljárások, amelyekre lehet hivatkozni. Ilyen lenne egy átlagos parlamentáris működésben a hazai, országgyűlési ellenzék is. Ez az elmúlt évtizedben Magyarországon ilyen célra gyakorlatilag nem volt használható.¹¹ E miatt viszont legerősebben az Európai Unió szervei állnak rendelkezésre. Különösen fontosnak tartom e tekintetben a Régiók Európai Bizottsága és az Európai Bizottság vagy akár az Európa Tanács felé irányuló lehetséges érdekérvényesítő tevékenységeket.

Az állításom tehát, ha egy önkormányzat egy adott ügyben sérülni látja az érdekeit, akkor ezt megpróbálhatja összekapcsolni az EUSZ 2. cikkében rögzített értékek sérelmével és erre hivatkozva megkeresheti közvetlenül a felelős tagállami szervet és a javaslati ismertetése mellett hivatkozhat a jogsértés mellett szóló érvekre, illetve arra, hogy miért érdemes ezeket elkerülni (ti. milyen hátrányok érhetik a tagállami szervet a jogsértés elkerülése nélkül), illetve megkereshet olyan aktorokat (nemzetközi vagy Európai Unió szervezeteit), amelyek a jogsértést jogi vagy politikai eljárásokban tematizálni tudják, és felhívhatja ezek figyelmét a jogsértésre, kérve a megkeresett entitást, hogy a felelős tagállami szervvel szemben járjanak el a hivatkozott értékek, jogok védelme érdekében.

Természetesen, az ilyen jellegű lobbizás, advocacy akkor lehet igazán hatékony, ha a felelős tagállami szervnek vagy a más megkeresett szervnek is érdeke fűződik ahhoz, hogy lépjen az adott ügyben a jogsértéssel szemben. Ilyen lehet különösen az EU intézményei felé a közös-ség forrásainak hatékony és jogszerű felhasználására vonatkozó advocacy.

HATÁSKÖRÁTVÉTEL

A politika átvétele, ellenpolitika megalkotása akkor valósul meg, amikor egy adott kormányzati politikát az állami hatóságok feladnak, de a helyi önkormányzatok önként vállalják és folytatják vagy alakítják azt a maguk képére. Bár egy szakpolitika központi szinten történő megszüntetésének különböző okai lehetnek, de empirikusan tapasztalatok szerint ez gyakrabban ideológiai indíttatású (például a droghasználók jogait, LMBTQ-jogokat érinti). Ezért a szakpolitika átvétele tekinthető úgy, hogy a helyi önkormányzat világnézeti álláspontot foglal el az adott átvett témában. Ez a döntés azonban a legtöbb, főleg az alapvető jogokat érintő esetben alátámasztható az EUSZ 2. cikkére való hivatkozással is.¹² Nagyon nehéz ilyen lépést tenni, ha az önkormányzatnak alapvetően szűk a pénzügyi mozgásteré. E miatt nem is igazán lehet jó példát hozni a hatáskörátvételre az elmúlt 15 évből. Megemlíthető azonban a Fővárosi Drogstratégia, amely a valódi, szakszerű állami stratégia hiányában próbál egy társadalmilag kiemelten fontos problémát kezelni, megoldani (Sárosi, 2023). Említhető még a Fővárosi Lakásügynökség is példaként, mert bár a lakásgazdálkodás a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 13. § (1) 9. pontja (a főváros vonatkozásában 23. § (4) 7. pontja) alapján önkormányzati feladat, de a lakhatási válság megoldása nyilván nem része ennek a feladatnak. Így, amikor a főváros egy ilyen megoldáshoz nyúl, akkor tulajdonképpen hatáskört vesz át a központi államtól. Történik mindez az EUSZ 2. cikke szerinti egyenlőség és emberi méltóság védelmével összhangban.

PERES ELJÁRÁSOK

Számtalan ügyben perelheti egy önkormányzat az államot. Természetesen az egyes eljárástípusok többféle lehetőséget tartogatnak. Előljáróban rögzíteni szeretném, hogy bármilyen perről is legyen szó, az EUSZ 2. cikkére való hivatkozás helyessége a Kúrián, az Alkotmánybíróságon vagy az Európai Unió Bíróságán dőlhet el.

(i) Közigazgatási perre példa lehet a következő ügy: a Kúria Kfv.III.37.792/2024/5. számú döntésével megállapította, hogy a Kormány előzetes hozzájárulása a helyi önkormányzatok adósságot keletkeztető ügyleteihez nem közigazgatási jogi, hanem politikai döntésnek minősül, ezért nem lehet közigazgatási per tárgya. Az ügy háttere, hogy Budapest Főváros Önkormányzata 2023-ban egy bankkonzorciummal fejlesztési célú hitelkeretszerződést kötött, amelyhez a jogszabályok értelmében a Kormány előzetes hozzájárulása szükséges. A főpolgármester ezt megkérte, de a Kormány egy későbbi határozatában (1564/2023. Korm. határozat) megtagadta a hozzájárulást a több mint 16,5 milliárd forintos hitelhez. Az önkormányzat bírósághoz fordult, de a Kúria úgy döntött, hogy nem vizsgálható bíróság előtt a Kormány döntése, mert az politikai mérlegelést igénylő kormányzati tevékenységnek számít, még akkor is, ha azt részletes jogszabályi keretek szabályozzák. Álláspontom szerint akár ebben a közigazgatási perben is hivatkozni lehetett volna az EUSZ 2. cikkére, hiszen az abban foglalt pluralizmus értéket a döntés nyilvánvalóan nem kellő súllyal veszi figyelembe.¹³ Ehhez természetesen szükség van arra az értelmezésre, amelyet a dolgozatom elején fejtettem ki: az EUSZ 2. cikke önállóan, a másodlagos EU jogtól függetlenül is normatív

előírás a tagállamok számára. Ez természetesen vitatható, de ettől még érvelésként legitim.

(ii) Polgár perre egy fiktív példát hozok: egy önkormányzat azért perelhette volna polgári, kártérítésre irányuló perben az államot, mert a Covid-19 járvány alatti és ezzel összefüggésben történt elvonások¹⁴ és az adókievetés tilalma olyan kárt okoz neki, ami jogellenes. Önmagában az, hogy központi kormányzati intézkedés hátrányt okoz az önkormányzatoknak, nem jogellenes, hanem a jogszerű politikaalkotás része, de hivatkozási alap lehetett volna az Alaptörvényben biztosított önkormányzati jogok mellett az EUSZ 2. cikkében foglalt több érték, jog is.

Az elvonások több önkormányzat esetében felborították azok költségvetéseit. Ez önmagában még nem feltétlenül jogellenes az EUSZ 2. cikke szerint sem, de az már jogellenes lehet e szempontból is, ha ez felkészülési idő biztosítása nélkül, illetve megfelelő jogalkotási jogalap, továbbá nem kielégítő jogalkotási indokolás nélkül történt. A magyar jogban jogalkotással okozott kárra lehet hivatkozni. Persze az egy alkotmányjogi kérdés, hogy az egyébként jogszabályba, kormányrendeletbe foglalt jogalkotás jogszerűen történt-e meg.

A járványügyi veszélyhelyzetet megalapozó körülmények miatt még az elvonások is indokoltak, azaz jogszerűek lehettek, de kizárólag a kormány volt birtokában azoknak a tényeknek, amelyekkel alá tudta volna támasztani az elvonások indokoltságát. Ezért neki kellett volna bizonyítania ezt, nem pedig a felperesi helyzetben lévő önkormányzatnak az elvonások indokolatlanságát. Például, ha az ingyenes parkolás bevezetésével okozott kár a kérdés, az államnak kellett volna egy ilyen perben azokra a hatástanulmányokra rámutatnia, amelyek megalapozzák, hogy az ingyenes parkolás bevezetése hozzájárult a járványügyi védekezéshez, és ez indokolja is az intézkedéssel szükségszerűen járó forráselvonást. Hasonló a helyzet a tulajdonjog sérelmével: az államnak kellett volna igazolnia egy polgári perben, hogy az önkormányzat tulajdonjogának korlátozása indokolt volt.¹⁵

Mindez pedig azért releváns, mert ezek a jogok nagyon közel esnek az EUSZ 2. cikkében rögzített jogokhoz. Álláspontról álláspontra, a progresszív értelmezésnek megfelelően, át is fedik azokat. Márpedig, ha ez így van, akkor a korábban, e fejezet elején kifejtettek szerint a magyar államnak az EU jogából fakadó kötelezettsége, hogy ezeket figyelembe vegye. Másképpen mondván, ha a magyar állam ebben a viszonyban nem tartotta be a jogállamiságból, demokráciából, pluralizmusból fakadó EU jogi kötelezettségeit, akkor megsértette az EU jogát is.

Hasonló lehet a helyzet, ha Magyarország egy EU alaphoz származó fejlesztési pénzt nem tud felvenni és ezzel például a főváros elesik egy számára az EU jogából fakadóan rendelkezésre álló forrástól. Mivel a jelenleg is zajló jogállamisági, feltételelességi eljárások miatt Magyarország nem tud hívni fejlesztési forrásokat, így a magyar állam tulajdonképpen azzal, hogy az EUSZ 2. cikkében foglalt jogokat nem tartja be, kárt okoz azoknak az önkormányzatoknak, amelyek ezeket a pénzeket megpályázhatnák, felhasználhatnák. Magyarország tehát, az EU jogot sértő jogrendszer és állami működés fenntartásával kárt okoz az önkormányzatoknak (és egyébként más szereplőknek is).

(iii) Mind a közigazgatási, mind a polgári perben indokolt lehet, hogy az eljáró bíróságok forduljanak az Európai Unió Bíróságához abban az esetben, ha számukra nem világos, mi következik az EUSZ 2. cikkéből. Az EU jog ugyanis előírja, hogy ha nem világos a közösség jogának tartalma és az abból levonható következtetések, akkor az Európai Unió Bíróságának kell azt eldöntenie, hogy az adott esetben az EU joggal összhangban cselekedett-e a magyar állam (Kúria, 2013).

Az EUSZ 2. cikkének általam vázolt progresszív értelmezése mellett az EU másodlagos joga is hivatkozható, amely jelenleg elsősorban hivatkozott az EUB eljárásokban. Önkormányzatok működése esetében különösen releváns lehet a 2021–2027-es EU-s támogatási alap felhasználását szabályozó rendelet.¹⁶ Ennek 8. cikke a partnerségről és a többszintű kormányzásról szól. Az (1) bekezdés szerint a partnerségi megállapodás és az egyes programok esetében minden tagállam átfogó partnerséget szervez és hajt végre az intézményi és jogi keretével összhangban, az alapok sajátosságainak figyelembevételével. Az (1) bekezdés a) pontja szerint partnerséget kell létrehozni regionális, helyi, városi és egyéb hatóságokkal. A (2) bekezdés szerint pedig a létrehozott partnerségeknek a többszintű kormányzás elvével (vö. pluralizmus) és az alulról építkező megközelítéssel összhangban kell működniük. Ez a bekezdés rendelkezik arról is, hogy a tagállamok bevonják a partnereket a partnerségi megállapodás kidolgozásába, valamint a programok előkészítésébe, végrehajtásába és értékelésébe, többek között a kötelezően létrehozandó monitoringbizottságokban való részvételen keresztül.

Ez a másodlagos EU jogforrás egyébként annak ellenére erős összefüggésben áll az EUSZ 2. cikkével, hogy arra közvetlenül nem hivatkozik. Hiszen a pluralizmus elvét ez alakítja tételes joggá. Ha tehát egy tagállam az EU-s források elköltésének mikéntjébe nem vonja be megfelelően az önkormányzati szereplőket, akkor ez a jogszabályi hely is hivatkozható, akár közigazgatási, akár polgári perben.

ENGEDETLENSÉG

Engedetlenségről akkor beszélhetünk, amikor egy helyi önkormányzat nyíltan és demonstratívan nem engedelmeskedik a jogilag kötelező központi kormányzati jogi normáknak. Bár a főváros álláspontja más volt a 2025. évi Budapest Pride kapcsán, de lehet a mellett érvelni, hogy engedetlenséggel reagált a rendőrség gyűlést tiltó határozatára (TASZ, 2025). Ez a típusú engedetlenség valójában implikálja az EUSZ 2. cikkében foglalt jogokra való hivatkozást, hiszen az Unió és a fentiekben kifejtettek szerint annak tagállamai kötelesek az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartására, a megkülönböztetés tilalmának megtartására, a tolerancia, a szolidaritás elmozdítására. Igaz ugyan, hogy egy ilyen hivatkozás esetén még a formális jogellenesség sem valósul meg, de mivel ezt a hivatkozott jogértelmezést semmilyen bíróság nem erősítette meg az adott ügyre vonatkozóan, így eljárási szempontból mégiscsak engedetlenségről beszélhetünk.

A rendőrség tiltása ezeket – az egyébként nem hivatkozott – jogokat nem vette figyelembe. Az engedetlenséggel kapcsolatos esetleges jogi eljárásokban a főváros így alappal hivatkozhat az EUSZ 2. cikkére a későbbiek során is.

KOMMUNIKATÍV CSELEKVÉS ÉS VÁLASZTÓPOLGÁRI JOGÉRVÉNYESÍTÉS TÁMOGATÁSA

A kommunikatív akciónak nevezhetjük a központi kormányzati politikáival szembeni diszkurzív szintű fellépést célzó reakciók széles csoportját. Jellemzően ezek szimbolikus

gesztusok, amelyek a központi kormánnyal való egyet nem értést fejezik ki, gyakran ideológiai kérdésekben. A Budapest Pride megszervezését akár itt is említhetnénk példaképp, hiszen ez és az erre épülő kommunikáció egy olyan álláspont, ami egy szimbolikus kérdésben a kormányzat álláspontjával szembe megy.

A kommunikatív cselekvések másik alkategóriája a politikai kommunikáció értelmében vett kampányolás. Ez olyan médiakampányokra vagy nyilvános bejelentésekre vonatkozik, amelyek célja a helyi önkormányzatok álláspontjának bemutatása vitás, konfliktusos kérdésekben. Ezek gyakran reakciók a központi kormányzat által játszott hibáztatási játékokra. Ilyesm törtéNIK abban a kérdésben, ami a nyilvános térben úgy csapódik le, hogy Budapest költségvetési nehézségei mennyire a központi kormány és mennyire a főpolgármester felelőssége (Budapest Főváros, 2025). Mindezek a kommunikációs diszkurzusok teret adnak annak, hogy az EUSZ 2. cikke szerinti értékeket közvetíteni lehessen a nyilvánosság felé és azokra akár explicite is hivatkozni lehessen az érintett témák kapcsán. Hiszen fentebb kifejtésre került, hogy a Budapest Pride tiltása szembe megy az EUSZ 2. cikkével, illetve nem nehéz azt sem belátni, hogy az önkormányzat pénzügyi autonómiájának korlátozása ellentétes a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájáról szóló Egyezményével, így az EUSZ 2. cikkében foglalt pluralizmus és demokrácia elvekkel. Tehát ezekben a kérdésekben sérülhetett az EUSZ 2. cikke is.

Az EUSZ 2. cikkének értékeit azonban az önkormányzatok ezeken túlmenően is képesek lehetnek képviselni a nyilvánosságban. Például, kerületi vagy fővárosi szinten is működtethető olyan jogsegélyszolgálat, amely abban nyújt segítséget az adott önkormányzat területén élők számára, hogy jogi tanácsokkal segíti őket abban, hogyan tudnak fellépni a jogaikat korlátozó központi hatalommal szemben. Egy jogaiban korlátozott tanár, rendőr, aktivista vagy éppen egy nemzetgazdasági szempontból kiemelt beruházás szomszédságában élő személy képviselete nem ellentétes az önkormányzatok hatásköreit rögzítő szabályokkal. Sőt, az ilyen jellegű, stratégiailag megválogatott jogsegélyek kifejezetten alkalmasak arra, hogy az EUSZ 2. cikkében foglalt értékek és jogok érvényesülését az önkormányzatok is segíthessék a saját erőforrásaikkal.

Mindez persze azt is lehetővé teszi, hogy ezekről az ügyekről a fentebb írt kommunikációs kampányok keretében, az EUSZ 2. cikkéhez is igazodó narratívában egy önkormányzat beszámolhasson, az érintett jogkorlátozásokra felhívja a figyelmet, így alakítva azt a kommunikatív narratívát, ami alkalmas a központi kormányzat hatalmával szembeni egyensúly megteremtésére.

TRANSZNACIOLIZÁCIÓ

A transznacionalizáció Lackowska és szerzőtársai szerint (Lackowska et al., é. n.) a globális szereplőkkel és nemzetközi intézményekkel való kapcsolatok tudatos létrehozása annak érdekében, hogy szimbolikus, politikai és anyagi forrásokat szerezzenek az önkormányzati működés folytatásához. Ennek lehetséges formái a városok közötti hálózatok és a helyi autonómia támogatása a nemzetközi intézményekben.

A (fő) városoknak különféle csatorna áll a rendelkezésükre annak érdekében, hogy érdekeiket érvényesítsék az uniós térben. Brucker Balázs egy tanulmányában a Visegrádi

Együttműködés négy fővárosát elemezte és az érdekérvényesítési képességet vizsgálta. Brucker arra jut, hogy, van tér az EU-n belül a kapcsolatépítésre és vannak is ehhez jó példák. A kiépült vagy kiépítendő kapcsolatokat pedig több irányba is fel lehet használni (Brucker, 2024).

Az EUSZ alapján pedig nem csak az Európai Bizottság indíthat az Európai Unió Bírósága előtt kötelezettségzegési eljárást, hanem másik tagállam is perelhet egy tagállamot EU-jog megsértése miatt. Ilyen perekből ugyan nagyon kevés van, de azok mindig emblemikusak.¹⁷ Erős kapcsolati rendszer esetén Budapest bizonyos ügyekben meg tudna győzni arról egy másik fővárost, hogy az győzze meg a kormányát, hogy perelje be Magyarországot az olyan ügyekben, amelyekben a magyar kormány az EUSZ 2. cikkét sértheti. A Szabad Városok Szövetsége¹⁸ vagy más ehhez hasonló kezdeményezés kiváló terep lehet az ilyen jellegű együttműködésekhez is.

BELFÖLDI KOALÍCIÓ

A belföldi koalícióépítés hasonló a transznacionalizációhoz: az autokratikus közponosításra és hatalomkoncentrációra reagálva új együttműködések építését vagy meglévő együttműködések újrangolását célozza annak érdekében, hogy a hatalom számára ellensúlyt teremtsen. Ezt azonban nem a nemzetközi, hanem a hazai szintéren. Az együttműködésben különböző szereplőcsoportok (helyi önkormányzati szövetségek, városi hálózatok, nem kormányzati szervezetek) vehetnek részt. Az együttműködés célja a helyi közszolgáltatások folytatásához szükséges szimbolikus, politikai és anyagi erőforrások megszerzésétől a helyi önkormányzatok politikai támogatásának kiépítéséig vagy a központi kormányra gyakorolt nyomás növeléséig terjedhet.

A korábban már hivatkozott, részben belföldi, magyar hátterű Szabad Városok Szövetsége mellett egy lengyel példán keresztül lehet rámutatni ennek az ellenállási formának a fontosságára. 2023-ban és 2024-ben Lengyelországban jelentős együttműködés alakult ki a városok önkormányzatai és a civil szervezetek között, amelynek fő célja az autoriternek tartott jobboldali Jog és Igazságosság (PiS) kormány leváltása, valamint a demokrácia, a jogállamiság és a helyi autonómia megerősítése volt. A szövetségkötés sikeres volt és hozzájárult a civil társadalom és a helyi demokrácia megerősödéséhez is, valamint a kormányzati átláthatóság és felelősségvállalás növeléséhez (Civicus, 2023; Cieślak, 2025).

Mindez persze szintén könnyen összefüggésbe hozható az EUSZ 2. cikkében foglalt pluralizmussal és a demokráciával. Hiszen a hatalmi ellensúlyok megképzése és működtetése egy demokráciában nem csak lehetőség, hanem kötelezettség is az olyan alkotmányos alapokon létező szervezetek esetében, mint amilyenek az önkormányzatok (és egyébként a civil szervezetek is)¹⁹.

A lengyel példa rámutat arra, milyen lényeges a demokratikus egyensúly visszaállítása érdekében ilyen típusú, akár a civil szervezeteket is felölelő belföldi együttműködések létrehozni és működtetni.

RIZIKÓK ÉS A RIZIKÓK MÉRSÉKLÉSE

Az eddigiekben azt fejtettem ki, hogy (i) Magyarországon a központi hatalom nem működik demokratikusan, (ii) az önkormányzatoknak pedig lehetőségük és alkotmányos, EU jogi szempontból kötelezettségük is tenni ez ellen, (iii) ehhez pedig hivatkozhatnak az EUSZ 2. cikkére és az abban foglalt értékekre. Mindehhez pedig (v) cselekvési lehetőségek is a rendelkezésükre állnak: (a) lobbizhatnak, (b) hatásköröket alakíthatnak ki maguknak, ha vannak forrásaik, (c) perelhetik az államot, (d) engedetlenek lehetnek, (e) cselekedhetnek kommunikatív eszközökkel, (f) transznacionális és (g) hazai koalíciókat köthetnek.

Mindez persze nem veszélytelen. Az autokratikus államok alapvetően is törekszenek a hatalmi ellensúlyként szolgáló önkormányzatok jogainak korlátozására (Eötvös Károly Intézet, 2019) és feltehetőleg fokozottan reagálnak azokra az önkormányzati törekvésekre, amelyek ezzel igyekeznek szembeszállni. Azaz, a központi kormányzattal szemben a jogaira hivatkozó, az EUSZ 2. cikkében foglalt értékekért tevő önkormányzatok felhívhatják magukra a figyelmet, és ezzel csak a további jogkorlátozásnak és a velük szembeni fellépésnek ágyazhatnak meg. Ez egy komoly rizikó, hiszen az önkormányzatok nem csak a forrásaikat veszíthetik így el, hanem a hatásköreiket, politikai jelentőségüket is. Kérdés tehát, hogy érdemes-e a fentiek szerint nyíltan szembeszállni a központi hatalommal és ha igen, akkor hogyan lehet ezeket a rizikókat csökkenteni.

Az első kérdésre a választ Szabó Máté Dániel írása adja meg. A szerző 2020-ban a Közép-Európai Egyetem (CEU) kivonulása kapcsán vont le következtetéseket arra vonatkozóan, hogy a 2017-es civil törvénnyel nyíltan szembeszegülő civil szervezetek megmaradtak, és máig képesek a hatalom ellensúlyát képezni. Szabó elemzése szerint a nyílt szembenállás végül eredményesebbnek bizonyult: ezek a szervezetek nemcsak hogy továbbra is működnek, de professzionálisabbá is váltak. A tanulság a szerző szerint, hogy az alkalmazkodás nem feltétlenül ment meg a kiszorítástól egy autoriter környezetben, míg az erőfelmutatás, még ha konfliktusokkal is jár, akadályokat állíthat a hatalom elé. A szerző nem moralizál az egyes stratégiák felett, de világosan állást foglal abban, hogy a nyílt ellenállás lehet eredményesebb eszköz a kormányzati nyomással szemben (Szabó, 2020). A fentiekben kifejtett álláspontom szerint az EUSZ 2. cikke elég erős és szilárd érveket szolgáltat ehhez.

A második kérdésre pedig megtalálható a válasz a dolgozat előző részében: a nemzetközi és hazai koalíciók, illetve a stratégiai szempontok alapján felépített kommunikatív cselekvés olyan politikai teret alakíthat ki, amelyben az önkormányzatok, civilek, nemzetközi partnerek számíthatnak egymásra, egymás erőforrásaira és ezzel együtt csökkenthetik is annak valószínűségét, hogy a központi hatalom érdekében álljon konfliktust vállalni.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS AJÁNLÁSOK

Dolgozatomban azt vizsgálom, milyen lehetőségei vannak az önkormányzatoknak az Európai Unió alapértékeinek megvédésére, amikor azokat a tagállami kormányzat intézkedései veszélyeztetik. Részletesen bemutatom az EU, a tagállamok és az önkormányzatok közötti hármass viszonyrendszert, és amellet érvelek, hogy bár az EU intézményi rendszere ma még elsősorban a

nemzetállamokra épül, a helyi önkormányzatok – mint a demokrácia első vonalbeli szereplői – joggal léphetnek fel az uniós értékek védelmében. Magyarország példáján keresztül világítok rá arra, hogy az EUSZ 2. cikkére való hivatkozás nemcsak politikai állásfoglalás, hanem még jogilag is megalapozott lehet, akár önállóan, akár a Chartával és annak gyakorlatával összefüggően.

A dolgozatban kísérletet teszek arra, hogy rendszerbe állítsam azokat az eszközöket, amelyek egy uniós önkormányzat – különösen magyarországi környezetben – alkalmazhat az uniós értékek védelmében. Ide sorolom a lobbít, a hatáskörök átvételét, a peres eljárásokat, az engedetlenséget, a kommunikációs cselekvést, a transznacionális és hazai koalíció-építést. E rendszer felépítésének célja nem az egyes eszközök részletes kimunkálása, hanem egy strukturált szemlélet megalkotása volt. Ugyanakkor fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy ezek az eszközök jelenleg csupán elméleti és tapasztalati alapokon nyugvó kategóriák. Mindegyik eszköz megalkotása, pontosítása további, mélyebb, külön-külön is lefolytatandó kutatást igényelne annak érdekében, hogy láthassuk alkalmazhatóságukat, kockázataikat és gyakorlati feltételeiket a magyar politikai és jogi környezetben. Ez a részletes vizsgálat azonban jelenleg még várat magára.

A dolgozat végén a cselekvés kockázataira is kitérek. Tudom, hogy autoriter rendszerekben a hatalommal való szembemenetel retorziókat vonhat maga után, mégis amellett érvelek, hogy a tétlenség még nagyobb veszélyeket hordoz magában: a demokratikus intézmények és az uniós értékek további erózióját. Ezért kockázatcsökkentő stratégiákat is javaslok – például nemzetközi és civil szövetségek építését, valamint tudatos kommunikációt. Meggyőződésem, hogy az önkormányzatoknak nemcsak lehetőségük van rá, hanem felelősségük is van abban, hogy fellépjenek az uniós értékek védelmében, különösen akkor, ha a tagállam ezt elmulasztja vagy kifejezetten ez ellen dolgozik.

A dolgozat eredményei alapján azzal az ajánlással élek, hogy minden magyar önkormányzat mérje fel a lehetőségeit és vizsgálja meg, milyen eszközökkel, milyen stratégia mentén tud tenni az EUSZ értékeinek megvédése érdekében. Bízom benne, hogy a dolgozat kellő motivációt ad ehhez, az EUSZ 2. cikke pedig kellően szilárd alapot e törekvések megvalósításához.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Ez a szöveg eredetileg Budapest főváros Városkormányzási Akadémiája 2024/25-ös évfolyamának záródolgozataként készült el. A záródolgozat elkészítéséhez köszönöm a Városkormányzási Akadémia által biztosított konzulensek, G. Szabó Dániel, Tosics Iván és Szegvári Péter segítségét. Valamint köszönöm a csoporttársaim ötleteit, amiket a dolgozat vázlatához fűztek. A záródolgozatot jelentősen le kellett rövidítenem, hogy folyóiratba szerkeszthető legyen, de bízom benne, hogy ez csak a szöveg javára vált.

JEGYZETEK

- 1 Kihirdette: 1997. évi XV. törvény a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájáról szóló, 1985. október 15-én, Strasbourgban kelt egyezmény kihirdetéséről.
- 2 Köszönöm Szabó Tamásnak, hogy e paradigma jelentőségére felhívta a figyelmemet.

- 3 Legutóbb a Bizottság Málta elleni ügyében mondta ki az EU Bírósága az uniós állampolgársággal kapcsolatban, hogy bár az állampolgárság megadásának és elvesztésének feltételeinek meghatározása tagállami hatáskörbe tartozik, de ezt a hatáskört az uniós joggal összhangban kell gyakorolni. Az állampolgárságnak a tagállamhoz való kötődése a szolidaritás, a jóhiszeműség, valamint a jogok és kötelezettségek kölcsönösségén alapul az állam és polgárai között. Amennyiben azonban egy tagállam az állampolgárságot, és így automatikusan az uniós állampolgárságot is megadja, előre meghatározott befektetésekért vagy kifizetésekért cserébe, egy tranzakciós eljárás keretében közvetlenül, nyilvánvalóan sérti ezeket az elveket. Az állampolgárság ilyen „kereskedelmi jellegűvé tétele” összeegyeztethetetlen az uniós polgárságnak az uniós jogban meghatározott alapkoncepciójával.
- 4 A kritériumok a következők: (i) a demokráciát, a jogállam és az emberi jogok érvényesülését garantáló intézmények stabilitása, a kisebbségi jogok tiszteletben tartása és védelme; (ii) működő piacgazdaság és képesség az Unión belüli versenyviszonyokkal és piaci erőkkal való megbirkózásra; (iii) a tagsággal járó kötelezettségek teljesítésére – és ennek részeként az uniós jogot képező szabályok, standardok és szakpolitikák (a közösségi vívmányok) hatékony végrehajtására – való képesség, valamint a politikai, gazdasági és monetáris unió célkitűzéseinek vállalása.
- 5 Arról, hogy az EU mit tehet, jó összefoglalót állított össze az Európai Parlament. Lásd: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/146/az-eusz-2.-cikke-szerinti-ertekek-vedelme-az-eu-ban>. A dolgozatotnak közvetlenül nem tárgya ezeknek az eljárásoknak az elemzése.
- 6 Az EU Bizottsága által készített jogállamiság jelentés 2024-es változata így fogalmaz: „Az EUSZ 7. cikke kivételes eszköz, amelyet az EU használhat a tagállamok legsúlyosabb jogállamisági hiányosságainak kezelésére. Az eljárást eddig kétszer indították el: először 2017 decemberében a Bizottság Lengyelországgal szemben, majd 2018 szeptemberében az Európai Parlament Magyarországgal szemben. Mindkét eljárás keretében a Tanács több hivatalos meghallgatást és helyzetértékelő ülést tartott, anélkül azonban, hogy bármelyik eljárás továbbviteléről döntést hozott volna. A lengyelországi pozitív fejlemények sorát követően a Bizottság 2024 májusában arra a következtetésre jutott, hogy az eljárás fenntartásának feltételei már nem állnak fenn. A lengyel hatóságok cselekvési tervet fogadtak el az igazságügyi függetlenséggel kapcsolatos, a Bizottság 2017. decemberi indokolással ellátott javaslatában szereplő kérdések megoldására, amelyet a Bizottság a nyomon követés során felhasznált. Tekintettel arra, hogy már nem áll fenn a jogállamiság Lengyelország általi súlyos megsértésének egyértelmű kockázata, a Bizottság visszavonta indokolással ellátott javaslatát, így a Lengyelországgal szembeni eljárás lezárult. A jogállamisági fejlemények nyomon követése a jogállamisági jelentés részeként folytatódik.” (European Commission, 2024.)
- 7 Ezek összefoglalását, a szerződésekből történt kigyűjtését áttekintőleg lásd: <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/division-of-competences-within-the-european-union.html>
- 8 Egy korábbi tanulmányomban azt sikerült kimutatnom, hogy hiába a migrációs kérdésekben a tagállamok és az EU osztják meg egymás között a hatásköri feladatokat, az önkormányzatoknak mégis van lehetőségük bizonyos körben cselekvésre ezen a területen is (Szabó, 2021b).
- 9 Tamara Čapeta Főtanácsnok Indítványja. Az Ismertetés Napja: 2025. Június 5. C-769/22. Sz. Ügy Európai Bizottság kontra Magyarország. ECLI:EU:C:2025:408, 363. bekezdés.
- 10 Ez azonban, ahogyan a főszevegben jelzem is, egy árnyaltabb kérdés lehet még a jövőben, mint arra Fazekas Flóra rámutat a főtanácsnok indítványát elemző cikkében (Fazekas, 2025).
- 11 2025 nyarának politikai viszonyai mintha változást hoznának az ellenzék ilyen jellegű erejében. Ez egyelőre még az Országgyűlés viszonyain nem látszik, de önmagában az erős ellenzék jelenléte is tétet adhat az egyes érveléseknek.
- 12 Lásd részletesen: <https://budapest.hu/eselyteremto-budapest/elerheto-lakhatas/lakasugynokseg>.

- 13 Bár a Kúria döntése eljárásjogi és nem tartalmi szempontokon alapszik, ettől még akár az eljárási döntéshez is figyelembe lehetett volna venni az EUSZ 2. cikkét. A döntésről részletesen lásd: Kis, 2025.
- 14 „A veszélyhelyzeti döntéshozatal során az önkormányzatok bevételeinek csökkentése fokozatosan figyelhető meg. Kezdve egyes végrehajtási eljárások felfüggesztésével, pótlékmentes fizetési halasztások kötelezővé tételével, folytatva a gyermekétkeztetésre fordított többletkiadásokkal, a védekezési eszközök beszerzésével. Hatalmas bevételkiesést jelentett a parkolások kötelezően ingyenessé tétele, majd a gépjárműadó teljeskörű és végleges elvonása vagy az idegenforgalmi adó ideiglenes felfüggesztése. Ez a bevétel kiesést keletkeztető korlátozás csupán a kezdet volt. Ezeket követték még olyan intézkedések, mint a különleges gazdasági övezetek létrehozása, mely akár több milliárdos bevétel-szerzést vont maga után, majd az új helyi adók bevezetésének tilalma, meglévő helyi adó emelésének tilalma vagy a lakásbérleti díjak befagyasztása, helyi iparűzési adó összegének felére csökkentése, amennyiben a helyi iparűzési adó mértéke két százalékban volt meghatározva.” (Nyikos-Kovács, 2023.)
- 15 Lásd ehhez a már korábban hivatkozott 8/2021. (III. 2.) AB határozatot.
- 16 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2021/1060 rendelete (2021. június 24.), amely a 2021–2027 közötti programozási időszakra vonatkozóan az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alap Pluszra, a Kohéziós Alapra, az Igazságos Átmenet Alapra és az Európai Tengerügyi, Halászati és Akvakultúra-alapra vonatkozó közös rendelkezések, valamint az előbbiekre és a Menekültügyi, Migrációs és Integrációs Alapra, a Belső Biztonsági Alapra és a határigazgatás és a vízümpolitika pénzügyi támogatására szolgáló eszközre vonatkozó pénzügyi szabályokat tartalmazza. PE/47/2021/INIT, HL L 231., 2021.6.30, p. 159–706. ELI: <http://data.europa.eu/eli/reg/2021/1060/oj>.
- 17 Például: A C-364/10. sz. ügyben hozott ítélet Magyarország kontra Szlovákia ügyben, ami szerint Szlovákia nem sértette meg az uniós jogot, amikor megtagadta Magyarország köztársasági elnökének a területére történő belépését. (Ítélet: 2012. október 16., ECLI:EU:C:2012:630.)
- 18 Lásd erről: <https://archiv.budapest.hu/Lapok/2020/szabad-varosok-szovetsege.aspx>.
- 19 A civil szervezetek kapcsán, érintőlegesen lásd Deák, 2025.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bódig Máttyás: „*Demokrácia*”, in: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Alkotmányjog Rovat, Rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András). Elérhető: <http://ijoten.hu/szocikk/demokracia> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Brucker Balázs: *A Visegrádi Együttműködés fővárosainak érdekérvényesítése az EU-ban, avagy milyen érdekérvényesítési csatornák állnak a szubnacionális szereplők rendelkezésére az uniós térben*, Comitatus, 2024/251, 21–44. <https://doi.org/10.59809/Comitatus.2024.34-251.21>
- Czina, Veronika: *The effectiveness of the EU's rule of law conditionality mechanism: Theoretical observations based on the case of Hungary*, Intersections, EEJSP, 2024/1, 171–188. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v10i1.1212>
- Deák Izabella: *A civil szervezetek szabadsága és egyenlősége, Demokratikus és autokratikus szabályozási modellek*, Budapest, 2025.
- Fazekas Flóra: *Az uniós alapértékek kikényszeríthetőségéről a „gyermekvédelmi” törvény apropóján: a főtanácsnok indítványa a C-769/22. sz. ügyben*, 2025. Elérhető: <https://jog.tk.hu/blog/2025/07/uni-os-alapertekek-kikenyszerithetosegerol> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)

- Guderjan, Marius – Verhelst, Tom: *Local Government in the European Union- Completing the Integration Cycle*, Palgrave Macmillan Cham, 2021. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-74382-6>
- Gyórfi Tamás: „Jogállamiság”, in: Jakab András – Könczöl Miklós – Menyhárd Attila – Sulyok Gábor (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog Rovat, rovatszerkesztő: Bodnár Eszter, Jakab András)*, 2023. Elérhető: <http://Ijoten.Hu/Szocikk/Jogallamisag> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Kellerbauer, Manuel – Marcus Klamert – Jonathan Tomkin: *The EU Treaties and Charter of Fundamental Rights: A Commentary*, 2024², online, Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/law/9780198913689.003.0005>.
- Kis Krisztián Péter: *A Kúria döntése a helyi önkormányzatok adósságot keletkeztető ügyletéhez való előzetes kormányzati hozzájárulásról, Mérlegelési jogkör gyakorlása a diszkréció köntösjében*, Jogesetek Magyarázata, 2025/1. (Egyelőre kéziratban)
- Kochenov, Dimitry – Klamert, Marcus: *Article 2 TEU, Commentary*, 2019. Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=3383828> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Kochenov, Dimitry Vladimirovich – Bárd, Petra: *Rule of Law Crisis in the New Member States of the EU: The Pitfalls of Overemphasising Enforcement*, 2018. Elérhető: https://reconnect-europe.eu/wp-content/uploads/2018/07/RECONNECT-KochenovBard-WP_27072018b.pdf (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Laczowska et al.: *Cities Against Democratic Backsliding, Evidence from Europe and Beyond*, Bristol, 2026. (Kéziratban Tosics Iván jóvoltából.)
- Milward, Alan S.: *The European Rescue of the Nation State*, London, 2000.
- Nyikos-Kovács Bettina: *A helyi önkormányzatokat érintő változások a koronavírus világjárvány megjelenése kapcsán*, PhD értekezés, tézisfüzet, Pécs, 2023. Elérhető: <https://ajk.pte.hu/sites/ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/nyikos-kovacs-bettina/nyikos-kovacs-bettina-muhelyvita-tezisek.pdf> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Safjan, Marek: *The Revival of the Rule of Law Issue*, Intersentia, 2024.
- Sárosi Péter: *A készülő Fővárosi Drogstratégia társadalmi vitájáról*, 2023. Elérhető: <https://drogriporter.hu/a-keszulo-fovarosi-drogstrategia-tarsadalmi-vitajarol/> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Scheppele, Kim Lane – Kochenov, Dimitry Vladimirovich – Grabowska-Moroz, Barbara: *EU Values Are Law, after All: Enforcing EU Values through Systemic Infringement Actions by the European Commission and the Member States of the European Union*, Yearbook of European Law, 2020/39, 3–121. <https://doi.org/10.1093/yel/yeaa012>
- Skóra, Maria – Albrecht, York: *Strengthening the Resilience of the Rule of Law through Democracy*, 2024. *Verfassungsblog*. Elérhető: <https://verfassungsblog.de/strengthening-the-resilience/> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Szabó Attila: *A településeken lőtte lábom a demokráciát a kormány*, 2021(c). Elérhető: <https://tasz.hu/cikkek/a-telepuleseken-lotte-labon-a-demokraciat-a-kormany/> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Szabó Attila: *Lebet-e szerepe az önkormányzatoknak a harmadik országbeli személyek integrációjában?*, *Esély: Társadalom és Szociálpolitikai Folyóirat*, 2021(b)/3, 115–131.
- Szabó Máté Dániel: *Mozgó célpontok, A civil szervezetek és a CEU túlélési stratégiáiról*. Magyar Narancs online, 2020. <https://magyarnarancs.hu/publicisztika/mozgo-celpontok-127203> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Szabó, Attila: *Past and future of European cities in the constitutional field*, 2021(a). Elérhető: <https://constitutionaldiscourse.com/attila-szabo-past-and-future-of-european-cities-in-the-constitutional-field/> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Szent-Iványi, Balázs – Timofejevs, Pëteris F.: *Selective norm promotion in international development assistance: the drivers of naming and shaming advocacy among European non-governmental development organisations*, *International Relations*, 2020/1, 23–46. <https://doi.org/10.1177/0047117820954234>
- Tosics Iván: *Capital cities in captivity of their national governments*, 2023. Elérhető: <https://eura.org/conversation-57/> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)

- Tóth Gábor Attila: *Nemdemokrácia*, Budapest, 2024.
- Winikoff, Michael – Kirs, Eszter: *History, art, and experiential learning as a platform for human rights education and advocacy in the United States and Hungary*, 2019. Elérhető: <https://www.openglobalrights.org/history-art-and-experiential-learning-as-a-platform-for-human-rights-education-and-advocacy-in-us-hungary/> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)

INTERNETES FORRÁSOK

- Amnesty International Hungary and other CSOs: *Assessment of compliance by Hungary with conditions to access EU funds*, 2024. Elérhető: https://helsinki.hu/en/wp-content/uploads/sites/2/2024/12/HU_EU_funds_assessment_Q3_2024.pdf (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Amnesty International Hungary and other CSOs: *Contribution of Hungarian CSOs to the European Commission's Rule Of Law report*, 2025. Elérhető például: https://okotars.hu/sites/default/files/downloads/hun_cso_contribution_ec_rol_report_2025.pdf (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Budapest Főváros: *Összefoglaló a Fővárosi Önkormányzat pénzügyi helyzetéről (készült a Fővárosi Önkormányzat által a szolidaritási hozzájárulás szabályaiból és az iparüzési adóöbbllet elvonásából eredő nettó befizetői helyzetet vitató per anyaga alapján)*, 2025. Elérhető: <https://budapest.hu/api/file/doc/250529-a-szszefoglala-a-pa-nza-gyi-helyzetra-l.pdf> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Cieślak, Borys: *Beyond the limelight Poland's municipal self-governance for democratic public services*, 2025. Elérhető: <https://www.tni.org/en/article/beyond-the-limelight> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Civicus: Poland: *'Civil society played a crucial role in ensuring the fairness of the election'*, 2023. Elérhető: <https://www.civicus.org/index.php/media-resources/news/interviews/6657-poland-civil-society-played-a-crucial-role-in-ensuring-the-fairness-of-the-election> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Eötvös Károly Intézet: *Autonóm politikai törekvések az illiberális rezsim önkormányzataiban, Az önkormányzati választások tétje 2019-ben*, 2019. Elérhető: https://ekint.org/lib/document-s/1570009363-EKINT_Autonom_politikai_torekvesek_az_illiberalis_rezsim_onkormanyzataiban.pdf (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- European Commission: *2024 Rule of Law report - Communication and country chapters*, 2024. Elérhető: https://commission.europa.eu/publications/2024-rule-law-report-communication-and-country-chapters_en (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- European Committee of the Regions: *Local and regional authorities' access to the EU budget*, 2024. Elérhető: https://op.europa.eu/hu/publication-detail/-/publication/9640da26-a6f7-11ef-85f0-01aa75ed71a1/language-en?WT.mc_id=Searchresult&WT.ria_c=125603&WT.ria_f=8103&WT.ria_ev=search&WT.URL=https%3A%2F%2Fcor.europa.eu%2F (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Kúria: *Az Európai Unió jogának alkalmazása: az előzetes döntéshozatali eljárások kezdeményezésének tapasztalatai elnevezésű joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye*, 2013. Elérhető: https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/az_europai_unio_joganak_alkalmazasa.pdf (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- Liberties: *Rule of Law Report. Especially: Hungary*, 2024. Különösen 316–350. Elérhető: https://dq4n3btxmr8c9.cloudfront.net/files/oj7hht/Liberties_Rule_Of_Law_Report_2024_FULL.pdf (Letöltés ideje: 2025.08.01.)
- TASZ: *Tiszteletben tartotta-e a rendőrség a szabadságjogokat a 30. Budapest Pride-on?*, 2025. <https://ataszjelenti.444.hu/2025/07/01/tiszteletben-tartotta-e-a-rendorseg-a-szabadsagjogokat-a-30-budapest-pride-on> (Letöltés ideje: 2025.08.01.)

•
Tánczos György: Arcképcsarnok